

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ІРАНУ ТА РОСІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

О. Борділовська, провідний науковий співробітник
 центру зовнішньополітичних досліджень НІСД,
 доктор політичних наук

В аналітичній записці йдеться про зміцнення відносин стратегічного партнерства між Ісламською Республікою Іран (ІРІ) та Російською Федерацією (РФ), а також подальше ідейне зближення двох держав на тлі протистояння США та їхнім союзникам.

ВИСНОВКИ

1. ІРІ та РФ є наразі партнерами, чий союз визначається насамперед антизахідним спрямуванням. Досвід ІРІ у протистоянні США та «виживання» під час західних санкцій є корисним для РФ на сучасному етапі, тоді як для Ірану, завдяки подальшій ізоляції Росії, відкрилися нові можливості у розвитку торгівлі, фінансової співпраці та розбудові транспортних коридорів. «Ідейною основою» зближення є антиамериканська риторика та бажання позбутися «диктату Заходу», зберегти традиційні культурні цінності та створити «більш справедливий світовий порядок». Проте амбіції обох країн наразі значно перевищують їхні можливості.

2. ІРІ завжди робила головний акцент на самостійності зовнішньої політики, недопущенні втручання інших держав у внутрішні справи. Але водночас пріоритетом був розвиток співпраці з якомога ширшим колом «дружніх країн». Більше того, протягом 44 років Ісламська Республіка постійно шукала можливості для розвитку співпраці з Заходом, зокрема країнами ЄС. У періоди послаблення санкцій, наприклад після домовленостей «шістки» щодо ядерної програми 2015 р., таке бажання швидко втілювалося у відновлення старих та підписання нових контрактів з європейськими партнерами (передусім Францією та Німеччиною). Залежно від подальшого розвитку ситуації повторення такого маневру знов цілком можливе.

3. Для України Іран завжди був надзвичайно складним і непередбачуваним у переговорах партнером (що зокрема підтвердили перемовини щодо фінансового відшкодування родинам загиблих після збиття літака МАУ в небі над Тегераном 8 січня 2020 р.). Іранська сторона схильна до раптової зміни своєї позиції та

надання нових аргументів. Водночас Україна та Іран мали успішну співпрацю в галузях авіабудування, енергетики, науки та освіти, торгівлі та сільського господарства. Можна очікувати, що в разі поразки Росії у війні з Україною та активного просування нашою державою власних інтересів, ІРІ шукатиме можливостей для відновлення співпраці з Україною.

Новий етап зближення РФ та ІРІ розпочався після обрання президентом Ірану І. Раїсі (серпень 2021 р.), відомого своєю жорстокою антизахідною позицією в стилі традиційних норм Ісламської революції. Ібрагім Раїсі спочатку був учасником «зачисток» противників Ісламської революції, згодом став головним прокурором та очільником Судової влади ІРІ, був також головою найбільшого благодійного фонду в Ірані «Астан Кудс Резаві», що опікується ісламськими святинями, паломництвом тощо.

Наприкінці січня 2022 р. президент І. Раїсі здійснив візит до Москви, очікування від якого не було повністю виправдано. Під час своєї вітальної промови у Кремлі Раїсі висловив надію, що двосторонні відносини з Москвою завжди будуть «стійкими та всесторонніми» і набудуть стратегічного характеру¹. Економічну сферу він визначив як пріоритетну і зауважив, що активізація співпраці потребує інтенсивної роботи. Наслідками візиту стали підготовка і згодом підписання вже влітку 2022 р. Меморандуму про співпрацю між Національною нафтовою компанією Ірану та Газпромом (вартість оцінюється у 40 млрд дол. США), у рамках якого Газпром візьме участь у розробках газових родовищ у вільній економічній зоні на о. Кіш та у Північному Парсі. Обговорено також й інші сфери співпраці, зокрема у галузі військово-технічного співробітництва (ВТС), а також – регіональні конфлікти (Сирія, Карабах), хоча прориву у домовленостях тоді не сталося.

Воєнні дії РФ в Україні зробили ІРІ та РФ справжніми союзниками з огляду на економічну ізоляцію та протистояння США. У випадку ІРІ відносини з останніми ще більше погіршилися після провалу Всеосяжного Спільного Плану Дій – «Ядерної угоди» 2015 р. та рішення президента Д. Трампа вийти з неї у 2018 р.

На думку експертів Атлантичної ради, новий президент Ірану має Путіна за взірцем і підтримує його жорстку манеру зовнішньої політики. Від самого початку війни Іран відверто заявляв про «легітимні права РФ відповідати на безпекові виклики»². Це є логічним, з точки зору іранських офіційних кіл, оскільки свідчить про самодостатність країни, а саме так визначають основну мету міжнародної діяльності в ІРІ.

¹ Кремлевский намаз: какие сигналы послал визит Раиси в Россию. TRT на русском. 2022. 21 янв. URL: <https://www.trtrussian.com/magazine/kremlevskij-namaz-kakie-signaly-poslal-vizit-raisi-v-rossiyu-7740787>

² The Ukraine war has made Iran and Russia allies in economic isolation / Atlantic Council. 2022. 25 Aug. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/the-ukraine-war-has-made-iran-and-russia-allies-in-economic-isolation-heres-how/>

В Ірані чітко дотримуються принципів зовнішньої політики, які сформовано після Ісламської революції 1978 р. та закріплено в Конституції ІРІ, а саме:

1. «Експорт ісламської революції», пошук можливостей створення єдиної ісламської нації та сприяння визволенню всіх пригнічених народів у світі.
2. Повне несприйняття будь-якого іноземного впливу та опора на власні сили.
3. Мирні й взаємовигідні відносини з державами, які не мають ворожих намірів по відношенню до Ірану.

Основним гаслом зовнішньополітичної діяльності Ірану є: «Не Захід, не Схід, а Ісламський Іран». Протягом перших двох декад свого існування Ісламська Республіка Іран доклала значних зусиль до реалізації проголошеного принципу. Провідним ідеологом зовнішньої політики в ці часи був А. А. Велайаті – відомий політичний діяч і дипломат, міністр зовнішніх справ ІРІ з 1981 р. до 1997 р. (найдовший термін в історії іранської дипломатії). Нині цей ветеран іранської дипломатії є радником аятоли А. Хаменеї й продовжує впливати на зовнішню політику ІРІ.

У своєму розгорнутому інтерв'ю іранським офіційним медіа вже після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну він вкотре згадує принципи зовнішньої політики Ірану в контексті сучасної ситуації, зокрема зазначає, що замість нескінченних спроб задовольнити Захід, Іран має розвернутися до Росії, яка неодноразово його підтримувала, тоді як США та їхні західні союзники лише те й робили протягом 44 років, що вели війну проти ІРІ³.

Сьогодні Іран «спрямовує погляд на Схід», звідки завжди йде зростання. Потугами, що зростають, Велайаті вважає Індію, Китай та Росію, які «мають передові технології і щедро ділилися з нами» під час ембарго. До того ж, ці країни ніколи не втручалися у внутрішні справи Ірану. На думку Велайаті, Китай уже давно став надійним партнером, в окремі роки підсанкційного існування обсяг двосторонньої торгівлі з КНР сягав 52 млрд дол. США. А от Росія ще має шанс застосувати власні можливості, для чого іранська сторона у 2021 р. запропонувала переглянути і доповнити Угоду про співпрацю на наступні 20 років (термін дії попередньої Угоди спливає саме у 2022 р.).

Проте поки перемовини про новий варіант Угоди тривають, Іран чинить тиск на Росію і намагається отримати нові преференції, називаючи їх «рівнозначним партнерством». Тим часом певні домовленості починають реалізовуватися: під час зустрічі російського та іранського президентів озвучено ініціативу замінити платіжну систему SWIFT на місцеві системи, що піде на користь обом країнам. Протягом 2022 р. значно збільшився обсяг двосторонньої торгівлі, сторони поставили за мету її зростання у 10 разів – від 4 млрд дол. США у 2021 р. до

³ Див.: URL: <https://www.khabaronline.ir/news/1653867/>

40 млрд дол. США (щоправда, не визначено термін такого зростання). Було підписано Меморандум про заснування центрів торгівлі в обох країнах – у Тегерані та Санкт-Петербурзі.

Як і інші країни Азії, ІРІ намагається отримати зиск від війни в Україні, а тому не шкодує компліментів у бік Москви і повторює відомі російські наративи, як-от: необхідність збереження традицій в душі «руського міра» та «право на превентивний захист власних безпекових інтересів». У липні 2022 р. такі заяви пролунали від верховного правителя Ірану аятоли Алі Хаменеї (з ним Путін зустрівся вже п'ять разів): «Якби Росія не взяла на себе ініціативу, це зробила б інша сторона і розв'язала б війну».

Також він провів чітку паралель між політикою Росії на пострадянському просторі й зовнішньополітичною діяльністю Ірану на Близькому Сході та відзначив, що країни мають великий досвід захисту власних інтересів. Заяви було зроблено під час візиту в Тегеран, де відбулася тристороння зустріч президентів Ірану, Росії й Туреччини. Для Путіна це був другий закордонний візит від початку повномасштабного вторгнення в Україну (до того він відвідав Таджикистан і Туркменістан). Зв'язки з Іраном значно пожвавилися за цей час, російський президент розмовляв з іранським колегою 4 рази – для кожного з них це більше за спілкування з будь-якими іншими лідерами⁴.

Проте комплементарний характер заяв є швидше проявом східної дипломатичної манери. Насправді Іран розраховує на поглиблені та потенційно більш збалансовані відносини, в яких Росії не відводить домінуючої позиції. Також ІРІ намагається отримати нові пільгові контракти з РФ на тлі погроз та санкцій західних країн, і тут є певний прогрес. Офіційно було оголошено про те, що вперше у липні 2022 р. Іран почав переправляти товари з Росії до Індії через іранську територію (в рамках транспортного коридору Північ–Південь, з Росії до Азербайджану, далі через Іран до Мумбаї в Індії). Цей транзитний коридор украй вигідний для ІРІ, оскільки спонукає Індію до пожвавлення старих угод з фінансування і розбудови проєкту Чобахар – найбільшого іранського порту, та підкреслює важливість цього транспортного хабу для російської сторони.

Росія 9 серпня вивела на орбіту з території Казахстану іранський розвідувальний супутник «Канопус-V», розроблений в Ірані та зроблений у Росії. Країни домовилися про спільну розробку супутників нового покоління.

Фактично Іран підтримав російське вторгнення в Україну, оскільки погодився надати Росії деякі зі своїх найсучасніших військових безпілотників, такі як Shahed-129 та Shahed-191, для використання в Україні. Західні ЗМІ писали, що Іран може надати РФ близько 300 безпілотників, тоді як Путін, імовірно, надасть Ірану

⁴ Росія та Іран подвоїли своє стратегічне партнерство. УНІАН. 2022. 12 серп. URL: <https://www.unian.net/war/rossiya-i-iran-udvoili-svoe-strategicheskoe-partnerstvo-isw-novosti-vtorzheniya-rossii-na-ukrainu-11938035.html>

складні військові платформи та винищувачі четвертого покоління, такі як Су-35.

Наприкінці серпня Москву відвідав міністр закордонних справ ІРІ Х. Абдуллахіан, на прохання президента Франції Е. Макрона (Франція завжди мала особливий інтерес в Ірані), він провів переговори з С. Лавровим щодо припинення воєнних дій в Україні, але які ще питання обговорювалися – невідомо. Тривають політичні контакти і на міжнародних майданчиках. Очікується початок процесу приєднання ІРІ до Шанхайської організації співпраці (ШОС) (під час щорічного саміту організації в Самарканді 15–16 вересня).

Можна вважати, що на сучасному етапі ІРІ та РФ мають відносини стратегічного партнерства, проте документально це ніяк не визначено. Очевидно, що в сучасних умовах для обох держав активний політичний діалог керівництва країн та підтримка одна одної на міжнародних форумах є надзвичайно важливими. Проте подальший характер їх відносин визначатимуть саме економічна співпраця, співпраця в галузі ВТС та обхід західних санкцій. Це означає, що інтерес Ірану напряму залежить від збереження Росією економічного та військового потенціалів, що вже поставлено під сумнів.